

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Oplæg 18: Skolen som forebyggelsesarena

Mikkelsen, Bent Egberg

Published in:
Fedme som Samfundsproblem

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Mikkelsen, B. E. (2009). Oplæg 18: Skolen som forebyggelsesarena. I *Fedme som Samfundsproblem: Resumé og skriftlige kilder fra høring i Landstingssalen, Christiansborg den 27. oktober 2009* (s. 125-129). Teknologirådet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Fedme som Samfundsproblem

Resumé og skriftlige kilder fra høring i Landstingssalen,
Christiansborg den 27. oktober 2009

Høring om Fedme som samfundsproblem

Resumé og skriftlige kilder fra høring for
Folketingets Sundhedsudvalg i Landstingssalen,
Christiansborg den 27. oktober 2009

Projektledelse i Teknologirådets sekretariat

Anders Jacobi, projektleder
Marie Petri, projektmedarbejder
Jannie Poulsen, Projektsekretær

Resumé

Thomas Klenow With

Tryk

Folketingets Trykkeri

Rapporten kan bestilles hos

Teknologirådet
Antonigade 4
1106 København K
Tlf.: 33 32 05 03
E-mail: tekno@tekno.dk

Rapporten kan også hentes på Teknologirådets
hjemmeside: www.tekno.dk/fedme

Oplæg 18: Skolen som forebyggelsesarena

Af Bent Egberg Mikkelsen, Aalborg Universitet

Indledning

Der er stigende bekymring for børn og unges kostvaner og specielt mulighederne for at få adgang til en tilstrækkelig varieret og lødigt kost. Den nationale kostundersøgelse og Skolebørnsundersøgelserne fra Institut for Folkesundhedsvidenskab viser, at den kost, som børn og unge indtager, er for fed og sukkerholdig, og at den indeholder for få fibre, for få grøntsager og for lidt frugt (Fagt et al., 2007, Lyhne et al., 2005, Due og Holstein, 2003). Det er bekymrende, eftersom dårlige kostvaner er en alvorlig risikofaktor for senere udvikling af overvægt (Anderson & Butcher, 2006). Overvægt og svær overvægt hos børn medfører en øget risiko for senere som voksen at blive overvægtig eller svært overvægtig (Whitaker et al., 1997). Dermed øges samtidig risikoen for at få fedmerelaterede komplikationer som fx metabolisk syndrom, type 2 diabetes og hjertekarsygdomme (DiPietro et al., 1994, Must et al., 1992, Mossberg, 1989).

På den baggrund er der stor interesse for strategier, der kan fremme sunde kostvaner hos børn og unge og her har skolen efterhånden fået en central plads som en populær "madarena" der kan danne udgangspunkt for sådanne strategier.

Spørgsmålet er imidlertid om der, i de videnskabelige undersøgelser, der hidtil er været udført på området i udlandet, kan findes belæg for at mad på skolen skulle være særligt en særlig perspektivrig forebyggelsesstrategi i forhold til overvægt og fedme. Og om der i de skolemads koncepter der i øjeblikket testes rundt om i landet, er perspektiver der peger i retning af en offentlig styret mad ordning i danske skoler vil kunne gøre en forskel i forhold fedme og overvægt blandt danske skolebørn.

Formål

Formålet med denne artikel er at give et overblik over det videnskabelige belæg, der måtte være for at skolen kan spille en særlig rolle som forebyggelsesarena og som arena for fremme af sundere spisning og maddannelse blandt danske børn og unge. Desuden er det formålet at diskutere disse belæg i forhold til den virkelighed der gælder for mad i danske skoler.

Hvorfor er mad interventioner i skolen nødvendige?

Der har indenfor folkesundhedsvidenskaben udviklet sig en tradition for at interventionsforskning er nødvendig for at kunne vise den *evidens*, der efter manges mening er nødvendig for at kunne anvende offentlige midler på en optimal måde. Grundantagelsen er nemlig at kan forskerne vise en forskel under kontrollerede interventionsforhold, så må det være fordi at den pågældende intervention faktisk er effektiv - også under ikke kontrollerede forhold i dagligdagen. Denne tænkning fører så til konklusionen at er den effektiv under ikke kontrollerede forhold i dagligdagen, så er det også forsvaret at investere offentlige forebyggelseskroner i en sådan interventionsstrategi.

Evidensen – altså det at forskerne har været ude at "bevise" at en given indsats faktisk kan gøre en forskel – er således gået hen og blevet den gyldne standard for interventioners effektivitet. "Evidence should inform policy, in order to get the most out of public money" er blevet mantraet i de ministeriale og kommunale korridorer og det samme gælder i EU's forebyggelseskontor. Dermed er "evidensen" blevet en del af det beslutningsværktøj som politikere kan bruge når sundhedsfremme og forebyggelsesmidler skal kanaliseres derhen hvor man kan forvente de gør størst nytte.

Et glimrende eksempel på hvorledes evidens kan forme en politik proces er det EU finansierede Prochildren studie, som fra starten af det nye århundrede blev gennemført i en række europæiske lande heriblandt Danmark. Prochildren viste klart at såfremt skolefrugt blev gjort tilgængelig så fører det til højere indtag af frugt blandt skolebørn. Dette studie er en af vigtigste årsager til at EU kommissionen nu efter langt tids forberedelser går ud med et EU støttet skolefrugt program, der skal være med til at øge frugt indtaget blandt europæiske skolebørn.

Hvad viser litteraturen om effekten af madinterventioner i skolen og hvordan måles effekt?

I takt med at forekomsten af overvægt og fedme er steget er den videnskabelige litteratur om skolen som forebyggelsesarena også steget kraftigt over de seneste årtier. I folkesundhedsvidenskaben er der lang tradition for at gennemføre kontrollerede interventioner hvor eksempelvis eleverne i et antal skoler tilbydes en madintervention og hvor resultaterne fra interventions-skolerne så sammenlignes med resultaterne fra en række skoler som ikke har fået tilbudt interventionen. Særligt i USA og England er der blevet gennemført madinterventioner i skolen. Interventioner skal i den forbindelse forstås som "eksperimenter" hvor udvalgte skoler udpeges til at deltage i særlige "kontrollerede" initiativer som forskere mener vil kunne gøre en forskel med hensyn til kostmønster og/eller BMI. Disse to mål – om eleverne kommer til at spise sundere og om de bliver mindre overvægtige/fede - går således igen i de fleste af disse interventionerne som et anerkendt mål for om interventionen har haft effekt.

Hvordan kan der interveneres i relation til mad på skolen?

De første interventioner, der blev gennemført byggede på en antagelse om, at såfremt den sunde mad blot var til stede i tilstrækkeligt omfang i skolen, så ville det føre til effekt. De refereres ofte til som "foodservice" interventioner. Senere studier og teoriudvikling har imidlertid vist, at der skal langt mere til for at få effekt. Passiv servering af sund mad alene skaber ikke blivende forandring. Forklaringen er indlysende, nemlig at der er en lang række *andre* og særdeles aktive forhold, der har betydning for hvorledes børn spiser. Skolens "madlandskab" er således kun et af en lang række landskaber af mad som børn møder i dagligdagen.

En række af de nævnte studier tyder klart på at det ikke er nok at intervenere i selve *maden*. Også *pædagogiske tiltag* er nødvendige. Disse interventioner refereres ofte til som "curriculære" idet de ganske logisk ræsonerer, at den mest oplagte måde hvorpå der kan skabes sunde kostmønstre blandt børn, er ved at lære dem det igennem undervisningen (Sahota et al, 2001). Og det gælder ikke blot gennem *hjemkundskabsfaget*, men også gennem *andre af skolens fag*. Nyere dansk forskning i skolebaseret sundhedsfremme har desuden vist at effektiv undervisning i sundhedsfremme frem for at være belærende og normativ, bør baseres på at skabe *handlekompetence* – at give børn de frihedsgrader og kompetencer, der er nødvendige for at de *selv* kan danne en sund livsstil.

Andre og senere interventioner i udlandet har desuden vist at også *familieinvolvering, organisationelle tiltag* som f.eks. *mad og måltidspolitikker* samt involvering af *lokalsamfundet* er nødvendige interventionskomponenter når det gælder om at opnå effekt.

Konklusionen er således at en det ikke nytte "at komme kørende med en lastbil med sund mad", hvis ikke de andre komponenter er med. Nyere dansk forskning (Bruselius-Jensen, 2007) viser eksempelvis at elever på skoler, som selv driver madordninger i højere grad formår at skabe ejerskab og dermed bliver brugt mere end madordninger hvor maden kommer udefra.

Er der evidens for at sund mad på skolen gør en forskel?

De kontrollerede interventioner der er gennemført i udlandet viser at det er muligt at opnå effekt af skolemadsinterventioner for så vidt angår det effektmål, der drejer sig om sundere indtag blandt skolebørn. Forudsætningen er imidlertid at der tale om brede interventioner såkaldte "multilevel" interventioner og det vil sige at de inkluderer flere interventionskomponenter herunder både "foodservice" og "curriculum".

Hvilke perspektiver er det i sund mad på skolen i Danmark?

Som litteraturen viser, er der i teorien og under de rigtige forhold store perspektiver i at udnytte skolen i en aktiv indsats for bedre spisevaner blandt børn. I praksis er perspektiverne imidlertid yderst begrænsede når det gælder en dansk kontekst. Det skyldes især to forhold:

De hidtidige indsatser har forsøgt at tænke skolemad som passiv bespisning

Der har i Danmark over de seneste år udviklet sig en særlig tro på, at man alene ved at fokusere på selve *den serverede mad* i skolen kan være med til at ændre på børns kostvaner. En del af denne tro på madens egen forandringskraft stammer utvivlsomt fra Jamie Olivers "Feed me better" kampagne, som med støtte fra Tony Blairs regering og under stor medieopmærksomhed blev forsøgt implementeret i de engelske skoler i midten af dette årti. Kampagnen sluttede imidlertid brat i sommeren 2007, da man måtte erkende at man ikke kan ændre på skolebørns spisemønstre alene igennem en "haute cuisine" tilgang. Man havde groft sagt overset at skolen ikke er en restaurant. Oversat til danske forhold betyder det, at når mennesker eksempelvis går på Noma, så gør de det for at få en unik madoplevelse, men når børn går i skole så gør de det dybest set for at få en unik læringsoplevelse. Effektive interventioner på skoler er derfor nødt til i langt højere grad at udvikle en forståelse af skolen som pædagogisk og sociokulturelt rum frem for forståelse af skolen som et madeksperimentarium.

Skolen er et komplekst socialt og kulturelt rum hvori maden fylder ganske lidt. Til gengæld fylder læring og pædagogik rigtig meget. Talrige undersøgelser tyder på at (Benn, 19) tyder på at skal skolen udnyttes som forebyggelses arena så skal skolen tænkes både som læring, som mad og som ledelse. Som en trekant hvor pædagogik, madforsyning og ledelse skal arbejde sammen om at fremme sunde spisemønstre. Det er nærliggende at antage at langt den største forandringskraft i interventioner ikke stammer fra *den sunde mad selv*, men stammer fra den dannelsesproces der følger af det gode eksempel. Og det er vel at mærke det gode eksempel, der bliver genspejlet i undervisningen og den måde skolen som sådan opleves på. Det nytter således ikke noget at servere sund mad hvis ikke de gode budskaber i maden genfindes i undervisningen og hvis ikke skole gør sig ulejligheden af formulere en mad og måltids politik. Først i dette tilfælde er det sandsynligt at en skoleindsats vil medvirke til at "danne" børn i den rigtige retning når det gælder spisevaner.

Denne kraft er nemlig langsigtet og "dannende" hvorimod det sunde skole-måltid er passivt og kun kortvarigt effektivt. Med andre ord eksemplets magt - god og sund mad - inspirerer barnet til aktivt at optage gode spisemønstre og livskompetence.

De hidtidige indsatser har tænkt forbrugerskab i stedet for "madborgerskab"
Skolemad i Danmark er et individuelt og markeds baseret fænomen. Det betyder at mad ikke er for alle, men kun for dem ønsker at gøre brug af det. Adskillige undersøgelser herunder det igangværende EVIUS projekt, hvor Ålborg Universitet sammen med en række partnere undersøger den danske skolemad, dokumenterer, at kun omkring hver tiende elev bruger ordningerne. Et enkelt tankeeksperiment illustrerer pointen om, at en sådan bruger procent kun vil have minimal folkesundhedsmæssig effekt. Det kan antages, at offentlig organiseret skolemad – såfremt den overholder Fødevarestyrelsens anbefalinger – vil være den "gennemsnitlige" madpakke og det alternative "uden for skolen" måltid ernæringsmæssigt overlegen. Hidtidige fund fra Evius projektet peger på, at det offentlige tilbud i de fleste tilfælde scorer højt på et "ernæringskvalitetsbarometer". Undersøgelser tyder også på at madpakken i mange tilfælde er sund, men at spredningen er betydeligt større her. Projektet tyder således på at den offentlige mad på skolen ernæringsmæssigt virker på den måde at den skræller "bunden" - den mest usunde skolemadpakke bort. Pointen her er, at *forskellen er lille* og eftersom kun 10 % får gavn af denne – *i forvejen lille* – forskel, så er bundlinjen at mad på skolen "à la Danoise" kun vil have forsvindende lille folkesundhedsmæssig effekt.

Det er i den forbindelse vigtigt at understrege, at langt fra alle kommuners madtilbud er i *overensstemmelse* med gældende anbefalinger. Nogle kommuner vælger således aktivt at fravælge disse med henvisning til at disse ikke er forenelige med børns præferencer. Det rejser således et meget centralt spørgsmål, nemlig om hvorvidt skolemaden skal være *normativ* eller *populær*. Og den gældende markeds drevne "forbrugerskabs" tilgang til skolemaden herhjemme sætter naturligt nok visse grænser for *hvor* normativ maden kan være.

I modsætning til den model man har valgt i Sverige hvor *skolemad er for alle* - og paradoksalt nok også i modsætning til den model man har valgt i *danske børnehaver* – så er dansk skolebørn *madforbrugere* og ikke "*madborgere*". Det betyder samtidig at den "dannende" effekt, som bl.a. er påvist at den franske forsker Claude Fischler og som viser sig i at individer der spiser det samme og i fællesskab har en tendens til at lade sig påvirke og "danne" af andre individer i gruppen. Det kan således forventes at det er gennem den sociale "læring" – ved at hele gruppen indtager et fælles måltid - at mad på skolen kan antages at have langt den mest betydelige "dannende" effekt.

Konklusion:

Der er store muligheder og perspektiver i at udnytte skolen som arena for at fremme sundere spisning og skabelse af livskompetence og den videnskabelige litteratur peger på, at det er yderst perspektivrigt. Men den hidtidige danske tilgang, der er baseret på passiv bespisning og på et markeds baseret frit valg, vil ikke komme til at gøre nogen folkesundhedsmæssig forskel.

Bent Egberg Mikkelsen
Professor, PhD, Forskningsområdet for Mad På Skolen, Aalborg Universitet
E-mail: bemi@plan.aau.dk. Tlf: 99 40 25 56, Mobil: 25 38 43 66

Referencer

- Anderson PM, Butcher KE. Childhood obesity: trends and potential causes. *Future Child* 2006; 16: 19-45.
- Benn, J (1996): Kost i skolen - skolekost, en undersøgelse af forhold, tilbud og muligheder. Fra fattige børns bespisning til sundhedspædagogiske projekter. Ph.d. afhandling, DLH
- Bruselius-Jensen M: "Når klokken er halv tolv, har vi spisning". Danske skoleelevers opfattelse af mad og måltider i skoler med madordninger. Fødevareinstituttet DTU, 2007.
- DiPietro L, Mossberg HO, Stunkard AJ. A 40-year history of overweight children in Stockholm: life-time overweight, morbidity and mortality. *Int J Obes Relat Metab Disord*. 1994; 18 (9): 585-590.
- Due P, Holstein BE: skolebørnsundersøgelsen. 2. rev. Udgave. København: Københavns Universitet – Institut for Folkesundhedsvidenskab. 2003.
- Fagt S, Christensen T, Groth MV, Biloft-Jensen A, Matthiessen J, Trolle E: Børn og unges måltidsvaner 2000-2004. Fødevareinstituttet DTU, Søborg, 2007.
- Lyhne N, Christensen T, Groth MV, Fagt S, Biloft-Jensen A. Danskernes kostvaner 2000-2002. Hovedresultater. Danmarks Fødevareforskning, 2005.
- Mossberg HO. 40-year follow-up of overweight children. *Lancet* 1989; 2 (866): 491-493.
- Must A, Jacques PF, Dallal GE, Bajema CJ, Dietz WH. Long-term morbidity and mortality of overweight adolescents. A follow-up of Harvard Growth Study of 1922 to 1935. *N Engl J Med*. 1992; 327 (19): 1350-1355.
- Sahota P, Rudolf MCJ, Dixey R, Hill AJ, Barth JH, Cade J. Evaluation of implementation and effect of primary school based intervention to reduce risk factors for obesity. *BMJ*. 2001; 323: 1027-1029.
- Whitaker RC, Wright JA, Pepe MS, Seidel KD, Dietz WH. Predicting obesity in young adulthood from childhood and parental obesity. *N Engl J Med* 1997; 337: 869-73.